

LES DONES DEL 1714

DONES CONTRA BORBÒNICS
A la Biblioteca de Catalunya es conserva un text que narra la valentia de les dones durant la revolta de Montjuïc del 1706. Amb una sorprenent consciència de gènere, l'autor anònim deixa clar que ho escriu perquè la seva gesta no calgués en l'oblit.

Com que la historiografia bèl·lica se centra en les institucions i els aspectes militars, i aquests han tingut protagonistes masculins, les dones han estat les grans absents del relat de la guerra. Una absència que no vol dir, de cap manera, que no hi hagin tingut un paper actiu, molt actiu. En la guerra de Successió, en la resistència contra els Borbó i en els diferents moments de setge a la ciutat de Barcelona, les dones hi van tenir un paper fonamental. Aquesta és la crònica d'un episodi que acumula encara un gran buit documental.

HEROÏNES ANÒNIMES

Un destacat gruix de dones armades amb pistoles van marxar contra l'enemic i van frenar l'atac de les tropes francocastellanes. En els successius setges que va patir Barcelona, les dones van protagonitzar més d'una revolta. La primera va ser el 14 d'octubre del 1705, quan es va saber que el virrei Velasco volia executar presos austriacistes i emportar-se'n d'altres en la seva retirada de la ciutat. Feia cinc dies que l'arxiduc Carles havia entrat a Barcelona rebut per una població agraïda, que el proclamà Carles III. Les cròniques expliquen que l'avalot va ser promogut bàsicament per dones que cridaven: "A les armes germans, a les

L'ACTUACIÓ FEMENINA DURANT LA GUERRA

Elles també hi eren. Guarint ferits, treballant als tallers i obradors dels homes absents, portant la terra, tenint cura de la família quan els béns eren escassos i mantenint, com podien, l'economia productiva en temps de guerra. Però també acompanyant les tropes, participant en la lluita armada o movent els fils subtils de l'espionatge. **PER CRISTINA**

MASANÉS, AMB L'ASSESSORAMENT D'EVA SERRA

armes que sen aportan los presos, anem a salvar-los las vidas". Entre els presos de les autoritats borbòniques, hi tenien fills, marits, germans i amics. Però l'episodi més significatiu va ser una vertadera revolta pensada i executada per les dones quan, sis mesos més tard, exèrcits borbònics i aliats van lliurar la batalla de Montjuïc.

El 13 d'abril del 1706, dos nois de vint-i-tres i vint-i-un anys van enfrontar els seus soldats: eren Felip V i l'arxiduc Carles. El duel entre els dos monarques es va lliurar prop de Barcelona: les tropes borbòniques van ser molt ràpides, però els austriacistes van respondre amb audàcia i tenacitat. Felip V, el primer rei de la dinastia borbònica al tron del regne d'Espanya, va atacar massivament Montjuïc i hi va haver forts combats a Santa Madrona. Montjuïc es podia perdre, la notícia va córrer ràpid i les dones es van mobilitzar. Sembla que eren un grup molt nombrós i anaven armades. Els crits eren: "A les armes, a les armes, germans, que desemparen Montjuïc". Amb pistoles i objectes de fusta i de metall, es van dirigir primer a la plaça de Sant Jaume a demanar que s'alcessin les banderes de Sant Jordi i Santa Eulàlia. Després, acompanyades per unitats de la Coronela, l'exèrcit popular de la ciutat, van anar a Montjuïc a ajudar l'Exèrcit aliat. Van sortir pel portal de Sant Antoni i van marxar contra els batallons francoespanyols

LLOCTINENT DE CATALUNYA

Elisabet Cristina de Brunsvic, esposa de l'arxiduc Carles, va ser, tot i que efímerament, una dona molt influent en la Catalunya de l'inici del segle XVIII. A la imatge, l'emperadriu en un quadre que es troba al Museu Palau Mercader de Cornellà de Llobregat.

que pujaven a la muntanya. A la batalla, van guarir ferits, van animar els soldats aliats fos quin fos el seu origen, els van portar menjar i beure i van lluitar. Una de les dones va ser Francesca Gual, que, davant d'un fill ferit de mort, va portar la voluntat de lluita fins al límit quan va dir: "Ara hi enviaré un altre fill que em queda, i si es mor, hi aniré jo". D'una manera insòlita, les dones van frenar l'atac borbònic.

Hi ha un text anònim, *Proesas que las barcelonesas donas han ostentat en este siti del any 1706*, conservat a la Biblioteca de Catalunya que narra la valentia de les dones en la seva revolta de Montjuïc. L'opuscle segueix amb una descripció heroica i ressalta, en més de dos-cents versos, la fortalesa de les barcelonines tot evocant Semíramis, la reina d'Assíria, guerrera i fundadora de Babilònia. "El gros Exercit de Donas deixant Casas, Patria, Fills / y com furiosas Leonas, / pujant van per la Montanya / com lo Cervo ferit corra". Quan se'ls demanava on anaven, segueix la crònica, algunes responien: "A morir per nostre Rey"; i d'altres, "A dar anima als Garmans". El text explica que portaven draps i venes, i quan trobaven un ferit, el socorrien. Amb una sorprenent consciència de gènere, l'autor anònim deixa molt clar que escriu l'opuscle perquè la valentia d'aquestes dones no quedi en silenci: "Essent, com son memorables/ no es just quel Mon las ignoria".

MÉS VULNERABLES QUE DE COSTUM

En el curt regnat de l'arxiduc Carles a Barcelona, va mostrar certa sensibilitat per la situació de les dones. Entre el 1706 i el 1707, dictà unes ordenances militars que les protegien en temps de guerra: el rapte i la violència física serien castigats amb la pena capital. Va tenir cura també de les esposes dels soldats: si estaven amb el marit, quedaven incloses sota la jurisdicció del regiment i, si eren en un altre lloc, sota la jurisdicció militar. D'altra banda, mentre l'arxiduc tingué la cort a Barcelona, hi hagué un moviment important per integrar els nouvinguts a través dels casaments: les noces entre barcelonines i personal de la cort, soldats i els qui viatjaven amb les tropes van ser habituals.

Quan el 1711 l'arxiduc va haver de sortir cap a Alemanya per ser nomenat emperador romanogermànic, ja que el seu germà Josep I havia mort sobtadament i no tenia descendència, va deixar la seva esposa, la bella Elisabet

L'arxiduc establí la pena capital contra els assetjadors, va vetllar per les esposes dels soldats i va fomentar els casaments amb barcelonines per integrar els estrangers

Durant el setge, hi havia dones que, exposant-se al perill, revisaven les bretxes de la muralla. D'altres, van aconseguir entrar i sortir de la ciutat amb béns i menjar

Cristina de Brunsvic, com la seva representant a Catalunya i als territoris hispànics. Una situació que va durar poc: el març del 1713, l'emperadriu i tota la cort van marxar cap a Viena. Amb l'evacuació de la ciutat se'n van anar bona part de les dones que s'havien aparellat amb cortesans i soldats estrangers. Teresa de Montaner, Gertrudis Sans, Abba Copons o Gertrudis de Lanuza van ser algunes de les que van embarcar. D'altres, no van voler abandonar una Barcelona novament assetjada. Violant de Palafox i Cardona o Teresa de Severio, la comtessa de Cirat, es van quedar en el que hauria de ser el setge més llarg i més dur de la ciutat, el del 1713 i 1714.

COMBATENTS DISFRESSADES DE SOLDAT

Quan va començar el setge, el juliol del 1713, les institucions catalanes van concedir permís per marxar a religiosos, vells, dones i nens. Algunes dones s'hi van acollir. Les perspectives eren molt negres: sense aliments, sense combustible i sense poder atendre als ferits. Ja que el desànim, les fugues i el desig de rendició eren previsible, es feia necessari animar el poble a defensar la ciutat. Novament, les dones, des dels seus diferents espais socials, hi van tenir un paper destacat. La mística Magdalena Bolig, de Piera,

defensora de la resistència fins al final, va ser consultada abans i després del setge pels consellers de la ciutat. Altres dones van mobilitzar-se amb actes religiosos i mostres de pietisme. Vestides de negre i cobertes amb mantons, feien novenaris: durant nou dies, recorrien la ciutat en processó dient lletanies.

A banda de tots aquests actes, les dones també entraren en combat. En una de les batalles fetes al voltant de la ciutat per socórrer els assetjats, el 12 d'octubre del 1713, tres-cents vuitanta fusellers van aconseguir entrar a Barcelona creuant les línies dels assetjadors: vint-i-vuit van caure presos i vuitanta hi van morir. Cinc eren dones. Es van trobar mortes, vestides d'home, amb les armes a les mans i una daga a la boca. En els darrers mesos del setge, abans que l'11 de setembre caigués la ciutat, va lluitar tothom. No solament dones, també vells i nens, fent tasques auxiliars com carregar fusells o portant menjar als llocs més arriscats.

Hi havia dones que, exposant-se al perill, resseguien diàriament la muralla revisant l'estat de les bretxes i avisant si veien alguna cosa estranya. Davant la seva fortalesa i la necessitat d'aquesta funció, el Govern va decidir que rebrien una paga. Moltes dones van aconseguir entrar i sortir de la ciutat per portar menjar i béns. No cal dir que, a les morts per bombes caigudes i per malalties derivades de la mala alimentació i d'unes condicions sanitàries inexistents, en el cas de les dones cal sumar-hi les infeccions durant el part i la criança. I el que en una situació de guerra acostuma a

ser silenciats: les violacions, les vexacions i els raptos. Una mentalitat secular de domini masculí i la situació de buit de la justícia ordinària fan de les dones un dels col·lectius més vulnerables. Entre les quasi 4.000 baixes de l'Onze de Setembre, hi havia, és clar, també dones.

EL COMPLICAT FUTUR DE LES VÍDUES

En la postguerra va tocar reprendre una vida que, tot i voler-ho, no podia tornar a ser normal. En el cas de les dones, van tornar a les seves feines de criades o majordomes, a fer de bugaderes, planxadores i cosidores. Algunes van anar als tallers i comerços dels marits morts per reprendre l'activitat productiva d'una ciutat vençuda. Vídues i fills, amb el vestit de dol, obrien botigues i obradors. Però encara que el negoci pogués anar bé, la situació legal no hi ajudava. Mort el marit, en el cas que s'hagués estipulat en el pacte de matrimoni o el difunt ho hagués deixat indicat, la dona tenia dret al retorn del dot i l'escreix, o bé podia passar a ser tenutària (amb dret a l'úsdefruit i l'administració dels béns fins que els fills fossin grans). En cas contrari, la dona es convertia en criada del seu fill, l'hereu.

Però en el cas de portar un taller, la mentalitat de l'època era contrària a l'acceptació d'una dona com a mestressa. O es tornaven a casar, i llavors perdien l'úsdefruit dels béns del primer marit, o havien de viure en la pobresa. Per això es buscava un marit ràpidament. Si en els setges s'havia hagut de lluitar per menjar, per esquivar bombes, violacions i humiliacions, ara tocava una altra mena de lluita: inventar una vida amb aparença de normalitat. ■

TORNAR A COMENÇAR

El Bornet, després de la guerra. Moltes de les supervivents s'havien quedat vídues. La llei els permetia recuperar el seu dot i administrar béns, però socialment no estava ben vist: o es tornaven a casar o vivien en la pobresa.

L'EMPERADRIU IMPLICADA

1 Va arribar al port de Mataró l'any 1708. Casada amb l'arxiduc Carles a Santa Maria del Mar, Elisabet Cristina de Brunsvic-Wolfenbüttel va assumir el paper de lloctinent quan el marit va marxar cap a Viena. Quan va deixar la ciutat, el 19 de març del 1713, en una evacuació acordada per les potències implicades en la guerra, es va dir que havia estat segrestada per assegurar l'ajuda de l'arxiduc, però això no ha estat mai provat. Abans de deixar el moll de Barcelona, l'emperadriu va assegurar que defensaria els drets dels catalans en escenaris internacionals.

LA CONFIDENT DE L'ARXIDUC

2 Maria Josepa Pignatelli i d'Aymerich, casada amb Miquel Joan de Liechtenstein, comte d'Althann, es va exiliar a Viena, on es va convertir en una de les protegides de l'arxiduc Carles, nomenat emperador. El seu palau de La Favorita es va convertir en un dels cenacles de l'alta cultura a Viena. Ella era una de les poques persones que veia diàriament l'arxiduc, cosa que va generar tot tipus de rumors. Un poder que va utilitzar per ajudar un gran nombre d'exiliats catalans.

L'ESPIA SEDUCTORA

3 Gran seductora i hàbil espia, Marianna de Copons va salvar més de tres-cents homes quan va filtrar informació sobre l'atac previst per les tropes filipistes per encerclar Mataró. Aquesta aristòcrata de Barcelona, que durant el setge es va estar a Alella, va fer creure als cercles de poder de l'Exèrcit borbònic que estava de la seva part. Seduïa els oficials i passava la informació obtinguda als austríacistes. Entre les seves conquestes hi hagué la del coronel Le Querchois, un important comandant de la Guàrdia Valona, una unitat d'elit de les tropes de Felip V. Va ser ell qui li va donar la informació sobre l'atac sorpresa a Mataró.

CRISTINA MASANÉS ÉS PERIODISTA. EVA SERRA ÉS HISTORIADORA I CATEDRÀTICA DE LA UNIVERSITAT DE BARCELONA.

PER SABER-NE MÉS

- CASTELLVÍ, FRANCESC DE. *Narraciones históricas desde el año 1700 al 1725* (vols. III i IV). Madrid: Fundación F. Elias de Tejada y E. Pécopo, 1999.
- DIVERSOS AUTORS. *La guerra de successió dia a dia* (6 vols.). Barcelona: Sàpiens Publicacions, 2013.
- CARBONELL, MONTSERRAT. *Sobreviure a Barcelona: dones, pobresa i assistència al segle XVIII*. Vic: Eumo, 1997.